

ВЗАЄМОДІЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЮВИХ ФОНДІВ

Смоков С.М.
Гейко К.Г.

У статті визначено особливості злочинів у сфері функціонування державних цільових фондів, які обумовлюють необхідність взаємодії слідчого та співробітників оперативних підрозділів. Проаналізовано з точки зору оновленого кримінального процесуального законодавства України організаційні форми такої взаємодії.

Ключові слова: державні цільові фонди, економічні злочини, негласні слідчі (розшукові) дії, взаємодія.

В статье определены особенности преступлений в сфере функционирования государственных целевых фондов, которые обуславливают необходимость взаимодействия следователя и сотрудников оперативных подразделений. Проанализированы с точки зрения обновленного уголовного процессуального законодательства Украины организационные формы такого взаимодействия.

Ключевые слова: государственные целевые фонды, экономические преступления, негласные следственные (розыскные) действия, взаимодействие.

In the article the features of crimes in the sphere of functioning state trust funds, which necessitates interaction investigator and employees of operational units. Analyzed from the point of view of the renewed criminal-procedural legislation of Ukraine organizational forms of such interaction.

Keywords: state trust funds, economic crimes, unsoken investigating (investigative), synergies.

Злочини, вчинені у сфері функціонування державних цільових фондів України (Пенсійний фонд; Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; Фонд соціального страхування на випадок безробіття; Фонд соціального страхування від нещасних випадків; Фонд захисту інвалідів та ін.), є різновидом економічних злочинів. У названих фондах акумулюються значні кошти, які формуються в результаті виділення з державного бюджету на цільові витрати, або формуються з обов'язкових відрахувань (платежів), які є власністю держави. Витрати з названих фондів мають здійснюватися тільки на певні потреби, які передбачені законом. Саме ці кошти привертають увагу недобросовісних підприємців і корумпованих чиновників.

Наприклад, посадовими особами підприємства "Центр соціально-трудової реабілітації інвалідів у Чернівецькій області" в регіональний фонд захисту інвалідів були представлені документи, які містили недостовірні відомості про кількість працюючих на підприємстві інвалідів і звіт про фінансово-господарську діяльність підприємства. Фактично це підприємство такої діяльності не здійснювало і на підприємстві інваліди взагалі не працювали. На підставі поданих фіктивних документів посадові особи цього підприємства отримали 181 тис. грн. безповоротної фінансової допомоги. Крім того, на підставі

фіктивних документів було отримано 2 млн. 195 тис. грн. на переоснащення вказаного підприємства. За зібраними матеріалами прокуратурою Вижницького району Чернівецької області було порушено кримінальне провадження за ознаками злочинів, передбачених ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 та ч. 2 ст. 222 КК України.

Для злочинів у сфері функціонування державних цільових фондів характерні такі специфічні риси:

- предметом злочину виступають державні кошти (фінансові ресурси), якими заволодівають злочинці, зловживаючи службовим становищем або отримуючи обманним шляхом фінансові преференції (податкові пільги, субвенції);

- для вчинення злочинів використовуються підприємства різних форм власності, їхні банківські рахунки;

- заволодіння грошовими коштами або отримання іншої матеріальної вигоди здійснюється з використанням законодавства про функціонування певних цільових фондів шляхом оформлення та подання фіктивних документів, на підставі яких здійснюються відповідні платежі або надаються фінансові преференції.

Для виявлення й успішного розслідування цих злочинів потрібно доведення ряду обставин (профілю фактичної діяльності підприємства, відсутності фактично працюючих на підприємстві інвалідів, фіктивності поданих документів та ін.), які дозволять установити наявність того чи іншого складу злочину. Тобто в кожному випадку потрібен ретельний правовий і господарський аналіз діяльності підприємства. Крім того, потрібно відзначити, що розслідування таких злочинів здійснюється за активної протидії з використанням як законних форм (кваліфікованих адвокатів), так і незаконних прийомів (тиск на свідків, підкуп). Тому для ефективного розслідування цих злочинів необхідно органічне поєднання слідчих дій з негласними діями, спрямованими на виявлення джерел доказів, а також попередження або нейтралізацію активної протидії розслідуванню. Безумовно, це вимагає взаємодії органу досудового розслідування з оперативними підрозділами й, насамперед, з підрозділами державної служби боротьби з економічними злочинами МВС (ДС БЕЗ). У зв'язку з цим, слід звернути увагу, що як показує слідча практика, значна частина кримінальних проваджень щодо цього різновиду економічних злочинів відкривається саме за матеріалами ДС БЕЗ.

У криміналістичній літературі останніх років питання організації взаємодії слідчих і співробітників оперативних підрозділів при розслідуванні економічних злочинів досліджувалися Г.А. Матусовським, А.Ф. Волобуєвим, В.В. Лисенком, О.Є. Користіним, С.С. Чернявським, Р.Л. Степанюком та іншими. Сформульовані положення можуть розглядатися як базові для вирішення багатьох організаційних завдань. Однак Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. суттєво змінив статус суб'єктів досудового розслідування, що обумовлює необхідність дослідження деяких аспектів їх взаємодії, зокрема, при розслідуванні злочинів у сфері функціонування державних цільових фондів.

Аналіз положень КПК України показує, що в досудовому розслідуванні злочинів беруть участь кілька суб'єктів, які віднесені до сторони обвинувачення й мають різний статус і повноваження:

- 1) слідчий - посадова особа органу досудового розслідування, уповноважена в межах визначеної підслідності здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (ст. 40 КПК України);

- 2) керівник органу досудового розслідування - безпосередній начальник слідчого, який, крім іншого, уповноважений організовувати досудове розслідування, знайомитися з його матеріалами й давати слідчому обов'язкові до виконання письмові вказівки або особисто здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (ст. 39 КПК України);

- 3) прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування "у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням" (ст. 36 КПК України);

- г) співробітник оперативного підрозділу - здійснює слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України).

Слід звернути увагу, що "процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням" означає, що він здійснює не тільки контроль, але й фактично керує досудовим розслідуванням, маючи при цьому виключні права в прийнятті рішень про проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних рішень. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що питання взаємодії можуть розглядатися тільки між рівноправними суб'єктами, кожен з яких має ексклюзивні повноваження, тобто не можна говорити про взаємодію між керівником і підлеглим. Виходячи з цього критерію, не можна говорити про взаємодію слідчого з керівником органу досудового розслідування та прокурором, оскільки останні по відношенню до слідчого є керівниками, вказівки яких є обов'язковими для виконання слідчим при провадженні досудового розслідування. Так, керівник органу досудового розслідування, крім дисциплінарних повноважень, має право відсторонити слідчого від проведення досудового розслідування з ініціативи прокурора або за власною ініціативою (п. 2 ч. 2 ст. 39 КПК України).

Отже, питання взаємодії є актуальними тільки стосовно співпраці між слідчим і оперативним уповноваженням. Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України слідчий має право давати доручення відповідним оперативним підрозділам про провадження слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Але, як показує аналіз практики реалізації таких доручень, тільки 40 % опитаних слідчих вважають її задовільною [1, 9]. На нашу думку, причина криється у формалізації цього процесу, коли співробітник оперативного підрозділу, що виконує доручення, не тільки не усвідомлює значущості своїх дій, але часто не розуміє сутності злочину, який розслідується. Звідси численні помилки в підготовці та проведенні доручених дій, належному оформленні їх результатів. Так, із 439 проаналізованих протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки 181 протокол (41,2 %) був долучений до матеріалів кримінального провадження [1, 8].

Очевидно, що мова повинна йти про пошук ефективних організаційних форм реалізації положень процесуального законодавства щодо органічного поєднання гласних і негласних засобів добування доказів. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень (затв. Наказом МВС України № 700 від 14.08.2012) була зроблена спроба зберегти раніше вироблені й прийняті організаційні форми взаємодії. Зокрема, йдеться про взаємодію по таких напрямках: 1) при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні

правопорушення та реагуванні на них; 2) при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності в слідчий підрозділ; 3) при здійсненні оперативно-розшукового супроводу досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів шляхом створення слідчо-оперативних груп.

Щодо кримінальних проваджень про злочини, вчинених у сфері функціонування державних цільових фондів, особливо актуальним з цієї точки зору є направлення оперативним підрозділом матеріалів про виявлені ознаки кримінальних правопорушень у слідчий підрозділ. Ця слідча ситуація характерна у випадках цілеспрямованої оперативно-розшукової діяльності щодо певного державного цільового фонду, конкретних його керівників або керівників підприємств, діяльність яких пов'язана з таким фондом. Як правило, йдеться про ситуацію виявлення оперативним підрозділом ознак злочинної діяльності, які задокументовані з використанням негласних оперативно-розшукових засобів.

Така ситуація, на нашу думку, є ключовою для забезпечення ефективного досудового розслідування й заслуговує окремого розгляду. У своїх найбільш істотних ознаках вона знайшла відображення в Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність", в якому, зокрема, вказується, що в разі виявлення ознак злочину під час проведення оперативно-розшукових заходів, які тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, оперативний підрозділ інформує відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлені ознаки злочину, закінчує проведення оперативно розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали (ч. 2 ст. 7). Уважаємо, що для забезпечення ефективного досудового розслідування вже на стадії виявлення ознак злочину оперативно-розшуковими засобами має бути організовано взаємодію між оперативним підрозділом і органом досудового розслідування. Зокрема, використовуючи досвід минулих років, доцільно при заведенні оперативно-розшукових справ щодо осіб, запідозрених у злочинній діяльності з використанням державних цільових фондів, закріплювати за ними слідчих-кураторів, що мають практичний досвід розслідування економічних злочинів.

Уявляється, що при участі слідчого-куратора буде забезпечуватися оптимальний момент унесення відомостей про виявлений злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початок досудового розслідування, яке й повинно бути прийнято до свого провадження саме цим слідчим. Це дасть можливість уже в рамках відкритого

кримінального провадження провести документальні ревізії (перевірки), підготовлені за участю слідчого та співробітників оперативного підрозділу, що в подальшому дозволить отримати документальне підтвердження ознак злочинів, виявлених негласними засобами. Документальні ревізії в цьому разі будуть ретельно підготовленими, націленими на вирішення конкретних і чітко сформульованих завдань. Крім того, важливою обставиною є забезпеченість таких ревізій необхідними документальними даними, збереження й доступність яких забезпечується досвідченими співробітниками правоохоронних органів, які до того ж можуть брати в них безпосередню участь. Таким чином вдасться уникнути типових недоліків матеріалів планових і позапланових ревізій, проведених державними контролюючими органами, на які зверталась увага в літературі [2].

Реалізація такої взаємодії бачиться нами у формі слідчо-оперативної групи, яка повинна створюватися відразу ж після заведення оперативно-розшукової справи або після відкриття кримінального провадження. Таку групу повинен очолювати слідчий, який має достатній досвід розслідування економічних злочинів. Крім нього і співробітників оперативного підрозділу, до складу групи доцільно включати й молодих слідчих для придбання необхідних знань і досвіду.

Література

1. Експрес-аналіз ефективності використання негласних слідчих (розшукових) дій: аналітичний огляд / С.В. Албул, М.П. Водько, О.Є. Користін та ін. - Одеса: ОДУВС, 2015. - 36 с.
2. Водоп'ян Н.Ф. Недоліки актів перевірки господарсько-фінансової діяльності суб'єктів підприємництва, складених контролюючими органами // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы (к 75-летию основания Харьк. НИИ судебных экспертиз им. засл. проф. Н.С. Бокариуса). - Харьков: Право, 1998. - С. 231-232.

Смоков С.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
ОДУВС
Гейко К.Г.,
здобувач кафедри кримінального процесу
ОДУВС
Надійшла до редакції: 16.08.2015